

Recensies

KLAAGZANG VOOR DE MENSHEID

Franco 'Bifo' Berardi, *De dodelijke omhelzing van het kapitalisme*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2016, 229 p., ISBN 9789462981287, € 19.95

Give sorrow words; the grief that does not speak
Whispers the o'er-fraught heart and bids it break.
William Shakespeare

Wij leven in donkere tijden, aldus Franco 'Bifo' Berardi.¹ Ondanks de economische groei stijgen de zelfdodingscijfers jaarlijks. De laatste tijd komt daar nog een gruwelijk nieuw fenomeen bovenop: psychisch labiele individuen die plotseling beslissen zichzelf van kant te maken en zo veel mogelijk anderen te doden in spectaculaire moordaanslagen. De terroristische aanslagen op de WTC-torens of de Belgische luchthaven en metro zijn daar slechts één variant van. Het gaat evenzeer over talrijke gepeste leerlingen in de VS die hun klasgenoten vermoorden, of geesteszieken die op klaarlichte dag op de menigte schieten. Sommigen verrichten zulke aanslagen uit politieke overtuiging, zoals Anders Breivik, terwijl anderen psychisch in elkaar storten en ontploffen, zoals de schutters van de *Columbine High School*. Berardi stelt daarom de vraag: waar komt dit fenomeen vandaan en wat zegt dat over onze tijd? Waarom verkiezen zovelen een spectaculaire dood boven het alledaagse leven?

Berardi tracht in *De dodelijke omhelzing van het kapitalisme* een paradigmawissel te bewerkstelligen. De vandaag dominante verklaringen vertrekken ofwel vanuit de individuele psychopathologie van de schutters of vanuit internationale politiek en terrorisme. Berardi beweert daarentegen dat er iets scheef zit in het alledaagse leven. Hij verklaart het geweld dus niet vanuit de bekende sociaalwetenschappelijke theorieën, maar hanteert autobiografische anekdotes en persoonlijke impressies om het perspectief van de lezer in de juiste richting te wijzen. Die indrukken wijzen op de kwalijke invloed van het financieel kapitalisme. Deze laatste verstoort de interactie tussen mens en wereld zo grondig dat de mens de pedalen kwijt is en ten onder gaat aan de kapitalistische

meerwaardeproductie.

Berardi begint vanuit de nietzscheaanse positie dat de wereld in eerste instantie een onoverzichtelijk krachtenveld is waaraan elk individu onmiddellijk zou bezwijken zonder een leger aan metaforen en metonymieën. De mens bedenkt zogenaamde ‘chaoïden’ om die stortvloed te bedwingen. Het beste middel om de relatie mens-wereld te harmoniseren is de sensibiliteit. Zij is het menselijke vermogen om via lichamelijk contact de wereld tot een thuis te maken. Het gaat dan bijvoorbeeld over de voor de vingers familiäre contouren van een boek waarmee men is opgegroeid of de lichamelijke affectie tussen moeder en kind die de betekenis van woorden verankert.

Het financieel kapitalisme maakt echter abstractie van de lichamelijke connectie tussen mens en omgeving. Het gebruikt computeralgoritmes om financiële transacties haast aan de snelheid van het licht door te voeren, Über-apps om taxichauffeurs lichamelijk van elkaar te scheiden zodat ze zich niet solidair verzetten tegen loonsverlagingen, of e-mails om mensen te laten wennen aan communicatie die niets dan expliciete informatie bevat. In plaats van lichamelijk contact wordt menselijke interactie bemiddeld door koude machines. Menselijke interactie wordt zo geüniformeerd en versneld, hoewel het maar de vraag is of wij zo’n levensstijl wel aankunnen. De sensibiliteit waarmee wij ons thuis voelen in de wereld, heeft geen plaats in een universum waar individuen zich als berekenende computers horen te gedragen. De natuur die wij trachten te bezweren met chaoïden keert terug in de overrompelende snelheid van de financiële markten en technologieën die ons leven beheersen.

Volgens Berardi ligt deze ontheemding aan de oorsprong van de recente stijging van zelfdodingen en spectaculaire moorden. Bij sommigen is de draagkracht voor een leven zonder betekenisvolle band met de buitenwereld zodanig overschreden dat zij het leven niet meer aankunnen. Zij kunnen dan ofwel vluchten in een artificiële wereld op het internet, zoals *World of Warcraft*, ofwel ontploffen. Door onder te gaan in een groots spektakel heeft hun leven heel even betekenis gehad, hoe gruwelijk die ook mag zijn. Anderen klampen zich vast aan fundamentalistische illusies over de eigen identiteit. Anders Breivik bijvoorbeeld reageerde op zijn onvermogen om zijn eigen gevoelens en die van anderen te verwoorden – ‘alexithymie’ volgens psychiaters – door zichzelf te identificeren met het fantasma van een conservatief, christelijk en mannelijk Europa dat door feministen, cultureel marxisten en moslims wordt belaagd. Hij rationaliseerde zijn buitensporig geweld met een potsierlijk amalgaam van halve waarheden en pseudowetenschappelijke nonsens, maar hij was zeker niet mentaal ingestort.

In tegenstelling tot vroegere werken is Berardi heel wat pessimistischer in *De dodelijke omhelzing van het kapitalisme*. Alles wijst erop dat wij de laatste spasmes meemaken van een diersoort op zijn retour. Het is zelfs onduidelijk of Berardi überhaupt nog wel een mogelijkheid tot verandering ziet. Hij sluit het boek immers af met de smeekbede dat de lezer hem niet zou geloven. Hij bedoelt

daarmee dat de verlichtingsgedachte enkel realistisch is wanneer iedereen leert voor zichzelf te denken in plaats van zich te onderwerpen aan voogden die het individu dreigen onmondig te maken, zoals Berardi zelf. We mogen hem dan zagezegd niet geloven omdat wij *zelf* moeten durven denken. Dat past echter niet goed in de argumentatie van de rest van het boek. Berardi verklaart immers eerst tweehonderd bladzijden dat het financieel kapitalisme elke grond voor autonomie heeft onmogelijk gemaakt. De onderwerping aan het kapitaal die Berardi beschrijft, is totaal. De oproep vrij te denken, lijkt in dat opzicht niets anders dan de hoop op een mirakel. Wanneer Berardi dan vraagt hem niet te geloven, kunnen wij dat beter interpreteren als de wens dat hij zich heeft vergist. De vraag is of wij niet meer mogen verwachten van een filosoof.

Het is een interessante keuze van Amsterdam University Press om Berardi te vertalen. Hij biedt immers een unieke stem in de groep filosofen die in het spoor van Gilles Deleuze en Félix Guattari denken, zoals onder meer Antonio Negri, Rosi Braidotti en Donna Haraway. Berardi houdt geen optimistische lofzang op de menselijke potentie of differentie en verheugt zich evenmin om de post-humane revolutie om de hoek. Daarmee toont hij dat een ander gebruik van Deleuze en Guattari mogelijk is. De zogenaamde filosofen van de differentie zingen immers opvallend vaak in koor. Zij vertolken vooral de aspiraties van de creatieve klassen die zich in het kapitalistische keurslijf bekneld voelen. Berardi daarentegen houdt daarentegen vast aan een guattariaanse versie van humanisme en benadrukt het gevoel van onvermogen en compassie voor het lijden. Hij sluit daarmee beter aan bij de leefwereld van al degenen die lijden onder depressie en uitgeput zijn door de drang naar permanente vernieuwing. Berardi toont daarmee dat er van die laatste groep misschien veel meer zijn die niet meer in staat zijn om de vereiste creativiteit op te brengen, dan men zou vermoeden.

Tim CHRISTIAENS (Leuven)

Noten:

1 Voor een kritische bespreking van het denken van Berardi: Tim Christiaens & Massimiliano Simons, 'Franco 'Bifo' Berardi en de economische wetenschap als ideologie', in: J. De Vleming & S. De Cauwer (eds.), *De actuele (ir)relevantie van biopolitieke analyses*. Themanummer. *De Uil van Minerva*, 30 (2017) 1, p. 44-68.